

KO OČI SPRAŠUJEJO

POGOVOR, DRUGI DEL

Nelida Nemec, Rudi Skočir

Drugi del pogovora je nastal v decembru 2012, ob zaključku cikla samostojnih razstav, ki so ob umetnikovi 60-letnici potekale po Sloveniji in v zamejstvu.

Trinajst let je minilo od najinega prvega pogovora. V tem času ste ustvarjali, tako se zdi, s še močnejšim notranjim žarom. Nastajala so številna dela, ustvarili ste največ slik, različnih velikosti in kompozicij, ki smo si jih ogledali na mnogih razstavah doma in na tujem, veliko ilustracij, za katere ste bili tudi nagrajeni, veliko risb, tudi v vaših zvezkih, kamor si beležite obveznosti, naročila, idejna izhodišča, pa jih žal širša javnost ne pozna, čeprav so dragoceni in zelo zgovorni, nekoliko manj je bilo grafičnih listov. Kako berete odgovore iz prvega pogovora danes in kako bi danes odgovorili na tista moja vprašanja, ki so se vas najbolj dotaknila, in kako na tista, na katera imate morda danes povsem drugačen odgovor? Se je v teh letih na vaši ustvarjalni in življenjski poti kaj odločilnega spremenilo?

Čas neutrudno beži in kar šokantno je dejstvo, da je od najinega prvega intervjuja minilo že toliko let. Po vsem tem času sva se spet vrnila prav pred pet platen, ki nam odštevajo naš vek. Že sam naslov teh petih slik *Dust to dust* (Prah si in v prah se povrneš) ne rabi nobenega globokega komentarja, ker nas naslov in upodobitev človeškega bitja v minevanju streznita do te mere, da nehote razmišljamo, kaj počenjamo s časom in življenjem, ki sta nam bila dana. · Po najinem takratnem pogovoru je nastal dolg niz slik, risb, stenskih slik, ilustracij ..., a o tem pozneje. Še par besed o mojih skicirnih mapah iz vašega vprašanja. Te imajo svoj izvor po srečanju z mojstrom Jožetom Ciuho v Parizu leta 1996. On je dejal, da so te skicirke »banka« idej, zamisli, kontaktov ..., kajti vsi lističi in beležnice, kamor čečkamo in beležimo ideje, se porazgubijo v nič. V teh mapah so vse pomembne in nepomembne informacije: skice, spomini na potovanja, zabeležene misli in besede, telefonske številke, fotografije, tlorisi razstavišč ... Še zdaj slišim mojstrove besede, da z leti ideje ne padajo z neba tako pogosto kot takrat, ko si mlad. V bežni skici lahko najdeš pot, izhod in zamisel za nova platna. Preroške besede so danes tudi pri meni postale resničnost. Seveda pa me moja skicirka spremlja na vseh potovanjih in likovnih delavnicah doma in v tujini ter je postala tako osebna in intimna, da jo le nerad pokažem vsakemu. · Ob prebiranju odgovorov izpred trinajstih let ne bi danes nič dodal in nič odvzel. Kar sem tedaj izjavil, bi rekel tudi danes. Mislim, da se to zgodi, ko govoriš iskreno in ko sta vodilo tvojega razmišljanja resnica in čista vest. Spremembe pa so se zgodile od takrat, in to velike ter odločilne, saj so pretekla mnoga leta dela, izkušenj, srečanj s številnimi ljudmi, ustvarjalci, kritiki, galeristi ... V tem času sem že dvakrat postal »nono« in spet stojim pred nizom petih platen. Nekateri prihajajo, drugi odhajajo ... Nepretrgana zgodba v raznolikih variacijah, vse dokler bo obstajal človek.

V zadnjih dvajsetih letih ste vaši ženski figuri namenjali različne vloge. Videli in podoživljali ste jih kot dame igralnih kart, rojenice, sojenice, čarovnice, ki so lahko dobre, pa tudi

hudobne, in kot srčne kraljice. Prav kraljice so zaživele v vedrejših tonih, so tako po sestavi figur kot po strukturah v ozadjih bogato ornamentirane, praviloma sta prisotni tako datacija kot velika črka V. Na mnogih upodobitvah je vaša pozornost osredotočena predvsem na obraze, podane bodisi v profilu ali frontalno. Kako jih vi čutite in vidite, so morda tudi prispodobe življenja, ljubezni, strasti, erotike – ali pa ste imeli v mislih še kaj drugega? Ali ste morda s »kraljicami«, ki ste jih pričeli slikati v drugi polovici prvega desetletja 21. stoletja, stopili v novo poglavje vaše ustvarjalne poti? Kdaj je sledil nov korak? Kaj pomeni ciklus **Izgubljeni paradiz?**

Tako kot vsi imam tudi sam v različnih obdobjih, letih in mesecih drugačna čustvena stanja. Veselje, radost, sreča, zadovoljstvo, ljubezen, naklonjenost in druge svetle plati življenja so na eni strani, nasproti njim pa skrb, žalost, nesreča, nerazumevanje, bolezen, smrt ... Vsa ta razpoloženja v meni prebujajo različne reakcije. Ta raznovrstna zrcala odsevajo v sliki, risbi, barvi, črti ... Prav zato vse ženske figure, ki imajo vedno nekoliko drugačno vlogo, nosijo, upodabljajo, simbolizirajo in prikazujejo vse tisto, kar se v nekem obdobju dogaja v meni. Zato likovni rezultati niso odraz stanja samo nekega dneva, ampak veljajo daljše obdobje. Tako ostajajo nekakšni opusi, ki jih ponazarjajo vloge ženskih figur s pomočjo različnih dodatkov, simbolov, števil, besed ... V obdobju rojenic, sojenic in čarovnic je bila čustvena podlaga za njihovo prisotnost v sliki popolnoma drugačna kot pri srčnih kraljicah. Medtem ko prve gledalcu postavljajo eksistencialna vprašanja in vzbujajo iskanje odgovorov nanje, pa kraljice simbolizirajo svetlejšo plat: srečo, ljubezen, naklonjenost do meni zelo drage osebe. Prav zato se ob teh figurah pojavljajo datacija, skoraj nedvoumen naslov slike na zgornjem robu platna, velika črka V in drugi pomenljivi dodatki, atributi, zabrisani zapisi in znaki. Tudi ozadja so razkošnejša, ornamentirana, barve so optimistične, močne, strastne in so odraz notranjega počutja, uravnoveženosti, mirnosti duha in nenazadnje iskrene ljubezni do ljubljene osebe. Te slike so moja izpoved do žene, ženske, ženskosti in obenem ljubezni do slikarstva in ustvarjanja. Zato se velikokrat pojavljajo besedna poigravanja z naslovi slik, zlasti v angleškem jeziku:

Dedicated to V,

The Queen of my heart,

The Queen of my art,

The Queen of my life,

The Queen of my love.

Ta ciklus je istočasno posvečen tudi ljubezni do življenja nasploh. Zdi se mi, da sem prav v teh letih svojega življenja dosegel točko, ko sprejemam življenje brez pogojev, ko sem spoznal, da je celoten tok sestavljen iz divjih brzic in tudi mirnega, počasnega toka. Vsa bolečina iz preteklosti se je umirila, se prelila iz mene v likovna dela in duša je izpela katarzo, se očistila in ženska figura je prevzela drugačno vlogo. Od tu dalje je nosilka sreče, ljubezni, morda včasih tudi prikrite erotike. Vendar pa ta element ni nikoli stopnjevan do te mere, da bi izpadel banalno, plehko ali populistično. Vsaj upam, da sem dosegel takšen učinek, kajti to je bil moj namen. · Obiskovalci razstav so mi pogosto omenili, da redko doživijo razstavo, na kateri bi si slikar upal tako odkrito priznati ljubezen do življenjske sopotnice. Ne vem, zakaj bi bilo to čudno in nenavadno. Morda v likovnem svetu tega ne najdemo pogosto, zato pa poezija, proza, gledališče, film in druge veje umetnosti to čustvo samoumevno izpovedujejo. Če moški javno izpove ljubezen, ljudje to dejanje doživljajo kot nenavadno in pogumno. Obenem pa čutim, da me pri tem moralno in človeško podpirajo. Morda bi

tudi oni sami ubrali prav takšno pot in takšen način, če bi bili na mojem mestu, kajti izražanje in priznavanje ljubezni do sočloveka ne bi smela biti tabu tema ali ne vem kakšno pogumno dejanje. To je zame naravna poteza, ki jo narediš, vendar s pravo mero in obliko. Dejanje samo lahko izpade pompozno, smešno ali solzavo, če ni podano na pravi način. Vedno sem želel, da čustva, ki jih izražam prek ženskih likov, prebudijo v gledalcu radovednost, kaj se dogaja v različnih plasteh naslikanega. Vsak majhen simbol, beseda, številka, barva, ritem potez in vsi ostali elementi slike te postopoma peljejo do različnih pomenov in stanj. Seveda je prvi pogled na sliko poudarjen z glavno mislijo, zgodbo, čustvom. Ob pazljivejšem in počasnejšem opazovanju in razmišljanju se dotakneš še tistih podtonov, ki ne kričijo, ampak so izraženi v šepetu. Prav zato sem že v prejšnjih odgovorih dejal, da so moje slike narejene le za določeno, morda zelo ozko skupino gledalcev, ki so mi po mišljenju blizu in s katerimi se uglasimo na isti frekvenci čustvene odzivnosti. Upam in predvidevam, da je tako. In tudi moja želja je, da bi bilo tako. · Na zadnje vprašanje o novem poglavju mojega ustvarjanja še ne bi znal z gotovostjo odgovoriti, kaj se v mojem slikarstvu trenutno dogaja. Podzavestno slutim, da sem prišel do točke, ko se lahko poti mojega dela obrnejo v različne smeri. Prav vsaka pot je vredna pozornosti in odkrivanja, ker je obilo zgodb in tem, ki me zanimajo. Ali ostati pri figuraliki ali ubrati novo smer? Po eni strani bi rad ostal pri figuri, ki bi jo izrazil na nov način in z novim nosilnim pomenom. Zanimiva in privlačna je tudi pot brez figure, s simbolnimi predmeti, z barvo in z gestualno močjo rokopisa. Slika bi morala imeti kljub vsemu pomensko ozadje, pripoved, zgodbo – brez vsega tega ne vidim slikarstva. Da bi prešel na samo likovno-estetska iskanja in eksperimentiranja – v tem početju sebe ne vidim. Mislim, da bosta čas in delo samo pokazala, kam me vleče in kaj me zanima. Vse je še v zraku, v glavi, v srcu – bomo videli, kaj se bo zgodilo. · Nekoliko provokativno vprašanje, kdaj je sledil prvi korak stran od kraljic, mi je dalo povod, da sem tudi sam začel premišljevali o tem. Kdaj točno, ne vem. Spoznal pa sem, da z vsemi temi razstavami ob moji šestdesetletnici nisem ubral prave poti. Kot da bi hotel sam sebi in drugim dokazovati, kaj zmorem. Ali je bilo to vodilo pravilno? Kaj hočem s tem dokazati? Ali sem to jaz? · Čeprav so bili odzivi na razstavah ugodni, se je v meni pojavila skepsa: zakaj je bila vsa moja energija porabljena za razstave, namesto da bi slikal in ustvarjal? Konec koncev bi bila dovolj samo ena razstava, da bi obeležil to življenjsko prelomnico. Ali pa tudi ne! Zakaj bi jubilej sploh obešal ne veliki zvon? Po letu razmišljanja sem končno spoznal, da mi osebno vsa serija razstav ni v ponos – ne govorim o kakovosti slik, temveč o načinu, kako sem se z njimi predstavil. Danes imam občutek, kot da se je tedaj v meni prebudil megaloman, ki ni poteza mojega značaja. · Šestdesetletnica je v meni sprožila razmišljanja, ki so bila tema slikarstva moje mladosti. Govorim o minljivosti človeka, o transformacijah, o petih platnih človeške minljivosti. Ko se iz nič pojaviš in se proti nič pomikaš. Šestdeset let je mejnik, ko preveriš, kaj vse si v življenju do zdaj počel, ustvaril. Obenem se zaveš, da je časa, da bi še kaj storil, vedno manj. Počasi se bližaš temno sivi sliki, četrtemu platnu. In za njim ostaja samo še črno platno. · Ciklus Izgubljeni paradiz mi pomeni spoznanje, da nisem več človek poln želja, moči in hotenj, da drsim v leta, da stvari, ki sem jih imel v mladosti strastno rad, v tem življenju ne bom nikoli več imel. Razumsko gledano je vse to normalno in pričakovano. Čustvena plat pa ni tako enostavna. Da ne bo pomote, ne gre za strah pred koncem moje časovne vrvice. Tudi ne gre za občutek, da sem v življenju kaj zamudil. Verjamem celo, da nisem zamudil ničesar, in ne bi zamenjal niti sekunde svojega preživetega časa. Kar pa se tiče raja, še vedno verjamem, da človek lahko živi svoj raj že na tem svetu. Morda drugega paradiza po smrti sploh ni. V tem prostoru in v tem času živim svoj paradiz. Vsak trenutek, vsak dogodek, vsak človek, vsak odnos je del tega raja. Gradimo in ustvarimo ter ohranjamo ga sami. Z zrelostjo, z leti in z nepretrganim ustvarjanjem pridobiš veliko prednosti in modrosti. Videli bomo, kaj bo prinesel čas. Kdo ve?

Zadnja razstava v nizu ob vaši šestdesetletnici je bila v Cankarjevem domu v Ljubljani. Na njej ste predstavili dela iz prvih let po končani slikarski specialki na ljubljanski akademiji, ki so že odražala samostojno in zrelo umetniško osebnost, innajnovnejše slike. Postavljene so v zanimivem dialogu in v preišljenih kompozicijah, ki so ta dialog samo še bolj spodbudile in mu ponudile številna razmišljanja. V prvem delu najinega intervjuja sva izpostavila poliptih petih velikih platen *Dust to dust* (Prah si in v prah se povrneš, 1983, polikolor/platno, 150 cm × 150 cm). Izmed del z zadnje razstave, na kateri je bil izpostavljen in na izviren način predstavljen razvoj vaše figure in atributov, ki jo spremljajo, pa bi želela, da nam spregovorite o triptihu iz leta 2012 z naslovom Črna Eva za zavesami skritih rajskih vrtov. V ta sklop sodijo tudi dela *Vzhodno od raja*, *Zavesa rajskega vrta* in *Črna Eva*, vse iz leta 2012. Moja prva misel ob pogledu na monumentalna platna je bila: »Končno jo je slekel!« Je to akt, kot ga poznamo v zgodovini umetnosti? Je to odmik? Nova pot? Novo likovno iskanje? Ali samo logično sosledje ponotranjenj ženske vašega življenja? Ženske kot muze, ženske kot ženske, ženske kot žene, kot matere, kot prijateljice?

Vse v zvezi z razstavo v galeriji Cankarjevega doma v Ljubljani je bilo povezano z mnogimi nenavadnimi in zanimivimi dogodki. Vse življenje sem si želel razstaviti dela v galeriji, ki bi bila istočasno primerna za velike in male formate, primerno razgibana v enem prostoru, predvsem pa kljub velikosti intimna, kjer bi lahko razstavil dela od najzgodnejšega obdobja ustvarjanja do najnovejših poizkusov. Usoda, sreča ali naključje so mi poklonili to izjemno priložnost. · Postavitve razstave je izpeljala Nina Pirnat Spahić, in ko sem prišel v galerijo na ogled že razporejenih del, sem bil zmeden. Slike niso bile razporejene kronološko, kot sem pričakoval, temveč je avtorica postavitve slike soočila tako neposredno – iz oči v oči, da si nehote začutil, kako se je ženska figura z leti spreminjala. Dva ženska lika sta se morala sprijazniti z dejstvom, da je minilo trideset let. A upodobitvi sta še vedno moji, pa vendarle spremenjeni. Ena drugo potrebujeta, ker prva brez druge ne more obstajati, prav tako druga brez predhodnice ne bi mogla nastati. · Prav zato sem Nini Pirnat Spahić hvaležen, ker mi je s postavitvijo odprla oči, da se da eno in isto stvar z drugega zornega kota videti na drugačen in morda boljši način, predvsem pa je iz vse zmede naredila red. Rezultat njene postavitve nam nazorno pokaže, da smo se z leti spremenili, tako moje slike kot jaz. · O samih slikah, predvsem o delih iz obdobja med letoma 2009 in 2012, sem že govoril, če pa se osredotočim na zadnje slike: *Izgubljeni paradiž*, *Za zavesami raja*, *Črna Eva*, *Njeno jabolko*, *Najino jabolko*, *Vzhodno od raja* ... · Zakaj se je tokrat ženski lik pričel umikati in skrivati gledalcu za zaveso, se odmikati v rajске vrtove, kot da bi hotel ubežati radovednim pogledom? Morda pa prav ta lik izza zaveso tokrat opazuje nas! Opazuje našo radovednost, ker ne vemo, kaj se skriva za zavesami, kakšni so rajski vrtovi in ali sploh obstajajo. Vloga se je obrnila. · Ena izmed razlag, zakaj sem stopil na to pot, je tudi moja želja, da bi sliko zastrl, jo ovil v skrivnostnost. Verjamem, da ima dobra stvaritev neko kopreno magije, da v sebi nosi elemente skrivnosti in da nam ne pove vsega na glas. Da nas očara s tem, da je uganka. Velikokrat je prava mera tišine, pavze, praznine in nejasnosti psihološko privlačnejša kot kričanje, »streljanje« z vso barvno paletto ... Saj niti ne znam ali podzavestno nočem z besedami izražati vsega, kar lahko le naslikam. Zato tudi ne znam povedati, ali je ta nova pot samo logično nadaljevanje prejšnjih ciklusov slik, ali je to ženska kot ženska, ženska kot žena, kot mati, kot prijateljica. Ne vem. Verjetno je vse to in še marsikaj drugega zraven. Prav gotovo pa je novo iskanje, ker so se prejšnje vloge in teme izpele, in v meni se je pričela pojavljati nova radovednost. Že ponovna prisotnost akta je po dolgih letih zame novost. Pri tem se pojavlja dvom, ali ta ženski akt še bolj izpostaviti in mu dati zgodbo ali ga še bolj zastreti za

prozorne tančice in mu dati nov pomen. Ali pa se odmakniti od figure in preusmeriti pozornost na velike, tihe in zgovorne praznine velikih formatov, kjer spregovorijo barve in osebna gesta: melanholična, vedra ali energična poteza roke. Vsebino in zgodbo naj bi morda nosili simbolični predmeti: jabolko, kača, rajsko drevo, figov list, odvrženo oblačilo ... · Verjetno bom šel po več poteh hkrati, a bo kasneje, kot vedno, prevladala najmočnejša. Ali pa se bo pojavila še kakšna pot? In prav rad se prepustim presenečenju!

Tudi v zadnjem obdobju ste ustvarili veliko ilustracij. Katere bi izpostavili in zakaj?

V tem času je izšlo blizu dvajset knjig z mojimi ilustracijami pri različnih založbah in v samozaložbah, doma in v tujini. Vsako izmed njih sem poskušal ilustrirati čim boljše in vnesti vanje čim več svojih občutij, pa vendar bi izpostavil nekatere, ki so mi ostale blizu iz tega ali onega razloga. Ena izmed njih je slikanica Hansa Christiana Andersena Kakor napravi stari, je zmerom prav, ki je izšla pri Prešernovi družbi v Ljubljani leta 2001. Ilustracije so barvne, izdelane na ročno narejenem papirju na zanimivem horizontalnem velikem formatu. Risba je namenoma robustna, da deluje »kmečko«, in ostaja na ravni dodelane skice. Barvna paleta je omejena na zemeljske barve z modrimi in turkiznimi poudarki. Morda je prav zaradi vseh teh posebnosti na Frankfurtškem knjižnem sejmu pritegnila pozornost južnokorejske založniške hiše, kjer je tudi izšla v njihovi značilni in prepoznavni znakovni pisavi. Zaradi tega sem bil zelo vesel. Vsak ilustrator pozna občutek zadovoljstva in posebnega vznemirjenja, ko je predstavljen v novi kulturni sredini. · Spet druga zgodba so Slovenske pravljice, ki so izšle leta 2002 pri Novi reviji v Ljubljani. Izbor stotih najlepših pravljic je opravil pesnik Niko Grafenauer. Posebnost je, da ima vsaka pravljica svojo lastno ilustracijo. Ko primeš v roke to knjigo, imaš občutek, da držiš sveto pismo ljubiteljev slovenske pravljice. Ilustracije so nežne črno-bele perorisbe, drobne, ampak črtno bogate in filigranske. · Posebna je zame tudi knjiga Vrata pesnika Daneta Zajca, ki je izšla pri Prešernovi družbi v Ljubljani leta 2003. Vsako pesem krasi barvna vinjeta, ki poskuša pesmi priti čim bliže. Takrat sem pesnika prvič in žal tudi zadnjič osebno srečal. · Z avtorjem slikanic za otroke Ivanom Bizjakom sem sodeloval že večkrat; izpostavil bi slikanico Mojamoja in Mojmoj, izšla je leta 2006 pri Sanjski knjigi v Ljubljani. Kar se likovne izvedbe tiče, je to slikanica mojih sanj: horizontalni format, bela naslovnica z barvno reprodukcijo, znotraj pa na vsaki strani ilustracija s preprosto in zanimivo kompozicijo, lepa tipografija, slutnja drobnih detajlov pod tekstom ... Knjižica daje vtis nežnosti, čistosti, nedolžnosti ..., kar vse so značilnosti otroške duše. · Nenavadna dogodivščina se mi je zgodila z založniško hišo Fukuinkan Shoten Publishers Inc. iz Tokia. Ker nisem imel internetne povezave s svetom in ker ne dvignem vedno telefonske slušalke, sta pretekli dve leti, da me je založnik končno našel in predlagal sodelovanje pri izdaji knjige Balkanske ljudske pripovedke, ki je izšla v japonščini leta 2007. Knjiga vsebuje 63 tonsko obogatenih risb s svinčnikom na ročno izdelanem papirju velikega formata.

Kaj pa grafična ustvarjalnost? Pa risba zadnjega obdobja? Morda fotografija? Kakšen je vaš pogled na sodobno umetnost, ki jo zelo radi opredeljujemo s terminom vizualna umetnost? Kaj menite o iskanjih mlade generacije, ki še išče svojo izpoved, pa tudi izrazno sredstvo?

Po »knapovskem obdobju« sem grafiko in njeno žlahtnost nenamerno zanemaril. Številne jedkanice, akvatinte, mezzotinte, brušenke in druge grafične tehnike, ki so prikazovale in simbolizirale težavnost rudarskega življenja, so me utrudile do te mere, da sem grafiko opustil. Že

sam tehnološki postopek za izdelavo matrice na cinkovo ploščo je zahteven in dolgotrajen, sledi tiskanje, ki sem ga dosledno opravljal sam. Verjetno so me številna leta dela z grafičnimi postopki preprosto utrudila. · Posvetil sem se likovnim tehnikam, ki niso podvržene zahtevni tehnologiji. · Močno me je prevzela risba kot neposreden medij, ki takoj zabeleži misel, idejo ali osnutek za sliko. Risbo gojim in pogosto uporabljam, saj sem rojen risar. Opažam, da se je moja risba z leti zelo spremenila. Včasih sem risbo izdelal po celotni površini, uporabljal sem senčenje za dosego volumna in podobno. Ko danes gledam tiste izdelke, vidim, da so izgubili svežino prav zaradi te do skrajnosti pripeljane popolnosti. Danes risbo zavestno in že podzavestno izpeljem s čim manj zapleti, črto poskušam ohraniti živo – bolj mi je pomembna sama aktivnost risanja kot končni rezultat. Uživam v minimalizmu potez, ampak da ne bo pomote, ne grem v površnost. Iščem bogastvo prepletov črt in kompozicije: z drobnimi posegi doseči maksimalni učinek. Tudi v slikarskih delih se držim istega načela: omejiti barvno skalo in iz nje povleči najmočnejšo rešitev. Zato še danes trdim, da nisem slikar v žlahtnem pomenu te besede, ampak sem predvsem risar. · Vprašujete tudi o fotografiji. Ta medij imam rad, saj dokumentira trenutek za vedno, kajti stotinka sekunde na fotografiji se ne ponovi nikoli več. Bega pa me spet tehnika. Ne najdem se dobro v svetu tehničnih pripomočkov, pa naj bodo to fotografski aparat, mobilni telefon, kalkulator, bančne kartice, kavni in vsi ostali avtomati. Dobro se zavedam, koliko s tem izgubljam, vem pa tudi, da prav zaradi tega veliko dobrega ohranjam. · Še moj odnos do vizualne umetnosti. Morda me prav zaradi prej navedenih osebnostnih značilnosti nikoli ni »povlekla vase«. Verjetno se ne bom nikoli spremenil, ker se tudi nočem. Ko potujem po svetu in obiskujem razstavišča, naletim tudi na te smeri likovnega izražanja, a me v glavnem pustijo neprizadetega. Všeč mi je, ko se vse različnosti izražanja pojavijo skupaj, da jih je mogoče primerjati, in človeku dajejo priložnost in možnost izbire. Mladi ustvarjalci so bili že od malih nog v stiku s hitrim tehnološkim razvojem in imajo možnost, da na svoj nekonzervativen način izpovedujejo sebe in odnos do okolja. Predvsem nimajo nobenih težav s tehniko. Verjetno je čar življenja prav v tem, da smo si različni in istočasno podobni. Najbolj tragično je, ko zanikaš sebe in hočeš iz tega ali onega razloga postati nekdo drug. Takrat si samega sebe izgubil.

Že vrsto let sodelujete na mednarodnih likovnih delavnicah, tako doma kot po svetu. Ste kdaj preštevali, kje vse in s kom vse ste bili v teh desetletjih? Zakaj sprejemate povabila? Kaj vam pomeni druženje z likovnimi in vizualnimi ustvarjalci? Kako ocenjujete dela, ki tam nastajajo? Kje vam je najljubše in zakaj?

Nikoli nisem pomislil, da bi prešteval vsa srečanja in likovne delavnice. Vprašanje me je presenetilo in spodbudilo, zato sem poiskal podatke. Pokazalo se je, da sem sodeloval na dvajsetih delovnih druženjih v Italiji, Avstriji, Franciji, na Danskem, pa v Španiji, na Kanarskih otokih, na Hrvaškem, v Srbiji, Bosni, Hercegovini ... Doma sem se udeležil štiridesetih likovnih druženj. Srečal sem veliko število domačih kolegov slikarjev, kiparjev in vizualnih ustvarjalcev od vsepovsod, verjetno jih je bilo vsaj 600. · Najžlahtnejša vrednost srečanj je druženje in z njim vezi, ki so plod skupnega dela v delavnicah. Te vezi so lahko bolj ali manj trdne. Z mnogimi udeleženci še vedno ohranjam stike, čeprav so od srečanj minila desetletja. Pri tem igrajo vlogo skupne značajske poteze ali zgolj želja po spoznavanju ustvarjalčevega dela. Zame so stiki pomembni, ker med nami ustvarjalci spoznavam vso paleto različnosti in sličnosti. Stike ohranjam prek pisem, izmenjav katalogov, vabil na razstave in z novoletnimi voščili. Z nekaterimi ostane stik pristen in živ za vedno, z nekaterimi pa se le družiš in jih ne srečaš nikoli več. · Dejstvo je, da je delavnic ogromno. Če bi sprejel vsa

vabila, ki jih dobim, bi bil več mesecev zdoma. Tako sproti presodim, koliko ustvarjanja v skupini si želim. V zadnjih letih sem število obiskov precej omejil, saj so postala druženja zame tudi fizično naporna. · Likovna dela, ki nastajajo v likovnih delavnicah, so večinoma na solidni ravni. Mislim, da v petih dneh ni pričakovati, da bi nastala vrhunska dela. Verjetno vsakdo izmed sodelujočih poskuša narediti dober izdelek. Osebnostno vedno slikam varianto na dela, ki jih v tem času slikam doma. · Res so mi bila nekatera srečanja ljubša in so mi ostala do danes v spominu. Vsako izmed njih ima svoj čar, posebnosti in verjamem, da se vsak organizator potrudi po najboljših močeh. Težko mi je izpostaviti samo nekatere delavnice, saj je vsaka po svoje enkratna. Pomembna je klima, ki nastane med nami, in zanjo poskrbimo predvsem udeleženci sami. Običajno so osnovni pogoji dobri, celo odlični. · Dokler bom imel voljo in zdravje, saj željo po druženju imam vedno, se bom dvakrat ali trikrat letno likovnih delavnic z veseljem udeleževal. Je majhna sprememba, ki poživi mojo vsakdanjo rutino in obogati ter razširi obzorje z novostmi v stroki. Ne nazadnje poskrbi, da obnovim znanje tujih jezikov. In če drugega ne, se vsaj nasmejim ob dobri šali ali domisljici.

Čeprav vam je najljubše delo v ateljeju, radi ustvarjate tudi v drugačnih okoljih, in vidi se, da zelo radi sodelujete pri postavitvah vaših del, ki so vselej tudi zavoljo kompozicij in izbora izjemno atraktivne, zgovorne, tudi odmevne. Katero postavitev bi vi izpostavili? Sama se velikokrat spomnim vaše razstave v italijanski galeriji Luigija Spazzapana v Gradišču ob Soči (Gradisca d'Isonzo) in kompozicije slik Veliki shod malih sojenic, ki je zajemala več kot osemdeset slik manjšega formata. Izjemna postavitev, globoko sporočilo. Pa tudi razstave v idrijskem in tolminskem muzeju. Kako na to gledate vi?

Ker se rad igram z različnimi velikostmi platen, je vedno prisotna pestrost formatov: od skoraj miniaturnih del do monumentalnih variant, od kvadrata do ozkih vertikal ali horizontal. Ali pa graditev kompozicij z dvema, tremi in več platni v celoto. Vsak tak eksperiment me napolni z novimi spoznanji in idejami za naslednja dela. Pri tem ne gre za to, da bi postavljaj rekorde v številu naslikanih slik. Tudi večje število razstav, ki so bile postavljene v teh letih, ni cilj mojega ustvarjanja. Celoten proces teče simultano. Slikaš, rišeš, razmišljaš in potem začutiš potrebo, da bi dozorele podobe predstavil na razstavi. · Vsaka razstava je vedno nova zgodba, ker ima vsak razstavni prostor svoje mere, zakonitosti, svojo osvetlitev, prostorsko ureditev – pa naj bo to muzej, galerija, klet, cerkev ali hodnik. Najprej si prostor ogledam, ko je prazen. Takoj si predstavljam platna, ki jih imam na razpolago, in jih v mislih razporedim. Običajno postavim razstavo sam. Pri postavljanju razstave so včasih dobrodošli nasveti ljudi, ki so ob meni. Pomembno je število platen, ki jih prostor sprejme. Trpanje in gostenje naredi veliko škode, saj se slike »požirajo« med seboj. Predvsem barvita platna so lahko agresivna in rabijo svoj prostor. · Spomnim se omenjene razstave v Gradišču ob Soči. · Izredno močna je bila tudi razstava v baziliki Chiesa di S. Maria dei Battuti v Čedadu. Prostor ni več namenjen sakralnim obredom, temveč razstavnim dejavnostim. Triladijska bazilika je odprta v širino, višino in globino. Razstavne površine so čiste, brez motečih elementov, sive kamnite plošče na tleh poudarjajo mogočnost arhitekture. Krona vsega so trije kamniti loki nad ladjami bazilike. Tako razstavišče ti dobesedno vzame sapo. Vprašaš se, ali je sploh mogoče »prekositi« to prostorsko danost s slikami. Velika platna dimenzij 2 m × 2 m so komaj še bila kos tej prostranosti. · Tudi galerija tolminskega muzeja s tremi kvadratnimi prostori v tlorisu je enkratno razstavišče. Prav tako je zanimiva Mestna galerija v Novi Gorici s tlorisom kroga z velikim radiusom. Še bi lahko našteval, kajti ne morem pozabiti preglednosti prostora galerije Loža v

Kopru, lepote galerije Isis, zanimivega peterokotnega stolpa na gradu v Ljubljani ... · Za dobro razstavo je pomembno, kakšne in kako močne slike si v dani prostor naselil.

Ste izjemno prepoznaven avtor ne le v Sloveniji, tudi izven nje. V več kot tridesetih letih ste ustvarili obsežen opus, ki vas kaže kot zelo globokega človeka, ki je odprt za vse, vendar predvsem za vse dobro. Črplate iz sveta, ki ga živite in vas obdaja. Iz ljudi, ki vas obdajajo. Iz narave, ki jo čutite in ljubite. Ko ste v ateljeju, imate ob sebi barve, čopiče, platna, papir, risala vseh vrst; glasbo in knjige. Veliko berete. Radi poslušate. Koga in kaj? Kdo so tisti, ki so vam pomagali pri vaši rasti, pri rasti slikarja, humanista, misleca – izjemnega človeka, ki svojo dušo in srce polaga na slikarsko platno ali na papir zato, da bi nas obogatil? In kako vidite današnji čas? Čas, o katerem pravimo, da je prelomen na vseh ravneh? Kje in kako se vidite čez leta, ki bodo, v to sem močno prepričana, zelo ustvarjalna?

V naši hiši so res barve, čopiči, slike in ostala krama kar v več prostorih. Ko zbrano delaš, je najbolj koristno in najlepše biti sam. Sam s seboj in s tistim, kar te vseskozi obseda. Potem lahko prinašaš na dan vse podobe, ki se skrivajo v glavi in srcu. Takrat rabim včasih tišino, drugič spet glasbeno podlago. Ta je lahko različna, odvisna od razpoloženja: šanson, etno, klasična glasba, predvsem pa glasba moje mladosti. Čas za branje si vzamem, ko nimam več energije niti volje za slikanje ali pa kot nagrado po zaključenem ustvarjalnem obdobju, zlasti pa poleti, na dopustu, na potovanjih in pozimi na smučanju. Privlačijo me različna književna dela in raznoliki žanri ter avtorji. Še vedno so mi pri srcu Herman Hesse, Salman Rushdie, v novejšem času tudi Haruki Murakami in drugi. Kadar rabim sprostitev, tudi kakšna vohunka ali detektivka ni odveč. · Prelomni časi so bili in bodo. Vsak se nanje odziva na bolj ali manj intenziven način. Kot večni realni optimist za zunanje motnje niti nimam prave obrambe. Verjamem v dobro in upam, da se bodo zagate današnjega časa rešile na tak ali drugačen način. Na okolico vplivam samo kot posameznik s svojim načinom življenja. Moja prednost v tem prelomnem času je, da s svojo osnovno dejavnostjo lahko in rad vplivam na pozitivno klimo v okolju, ki me obdaja. · Moja prihodnost bo tudi naprej ustvarjanje slik, risb in ilustracij. Želim si takih okoliščin, ki mi bodo to v največji meri omogočale.